DE STAAT VAN ONS LANDSCHAP

HOE METEN EN WAARDEREN WE ONS LANDSCHAP

Landschap Overijssel

DE STAAT VAN ONS LANDSCHAP

Inleiding

Het landschap van Overijssel is prachtig en waardevol. In het boek De Landschappen van Overijssel hebben we deze pracht getoond. In de publicatie 'Waarden van het Landschap' laten we zien wat ons landschap waard is. In voorliggende uitgave willen we aangeven hoe het met ons landschap in Overijssel gesteld is. We geven antwoord op de vraag of we al die pracht en waarden van ons landschap ook daadwerkelijk duurzaam beschermen en behouden.

Hoe stellen we de staat van het landschap vast?

Voor een goed begrip starten we met de definitie van Van Dale. Volgens Van Dale is 'landschap' de "landelijke omgeving zoals men die in een blik overziet, zoals zij zich in haar samenspel vertoont."

Wanneer we de staat van het landschap vaststellen, vellen we dus een kwalitatief oordeel over de landelijke omgeving die een ieder ziet. We zijn ons bewust dat ieder oog een ander kwaliteitsoordeel kan geven. Immers, het landschap is cultuur. We kunnen het maken en breken en wat voor de een waardevol is, kan voor de ander minder waarde bieden. In 'Waarden van het Landschap' stelden we al vast dat het landschap een wisselwerking is tussen Moeder Aarde en de mensenhand. En dat deze voortdurende wisselwerking de diversiteit in het landschap oplevert waarmee ons landschap maximaal waarden kan leveren aan de maatschappij.

Een objectieve analyse van de staat van het landschap gericht op maximale waarden moet zich dus richten op de diversiteit van het landschap. Hoe meten en waarderen we deze? Ons uitgangspunt voor deze uitgave is dat de basis voor deze diversiteit gevormd wordt door het groenblauwe netwerk in het landschap. Dit netwerk bestaat uit alle groene en blauwe elementen in ons landschap van groot tot klein, van de Lemelerberg en de IJssel tot een individuele knotboom of poel. Een vergelijking kan getrokken worden met het wegennetwerk waar snelwegen, provinciale wegen, gemeentewegen en zelfs kleine erftoegangswegen, ervoor zorgen dat mensen op plaats van bestemming komen. Het groenblauwe netwerk in het landschap biedt planten en dieren de mogelijkheid om te vestigen en verplaatsen. Daarnaast geeft het groenblauwe netwerk een herkenbare structuur aan ons landschap gebaseerd op haar cultuurhistorische ontwikkeling.

In het groenblauwe netwerk zijn verbindingen cruciaal. Afstanden tussen elementen mogen niet te groot zijn. Verder moet de opbouw van het netwerk op orde zijn: niet alleen snelwegen (ecologische hoofdstructuur), maar ook de meer fijnmazige structuren om 'de snelwegen' te bereiken. Juist de fijnmazige dooradering van het agrarisch cultuurlandschap biedt diversiteit en is daarmee cruciaal voor de waarden van ons landschap.

Voor het vaststellen van de Staat van het Landschap meten en waarderen we het groenblauwe netwerk op twee niveaus:
Niveau 1: Overijssel breed
Niveau 2: Individuele landschapselementen

Voor de eerste is er met medewerking van het Kadaster een analyse uitgevoerd op de topografische kaart van 2011 en zijn verschillen bepaald met de topografische kaart van 2003. Middels deze zogenaamde top-analyse kunnen we de huidige groene dooradering vlakdekkend over Overijssel kwantificeren en kwantificeren we recente verschillen in het groenblauwe netwerk.

Individuele landschapselementen, met name groene elementen, beoordelen we met behulp van het landelijk Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap waaraan wij in gezamenlijkheid met onze zusterstichtingen in het landschapsbeheer werken. (Landschapsbeheer Nederland, 2012) In het veld worden alle kleine landschapselementen beoordeeld op onder andere hun vitaliteit, externe bedreigingen, onderhoudstoestand, enzovoort. Deze inventarisaties geven een beeld van de staat van de bouwstenen van het groene netwerk.

Op basis van de combinatie van beide niveaus kunnen we kwantitatief (top-analyse) en kwalitatief (meetnet) vaststellen hoe het met het groenblauwe netwerk, en daarmee met het landschap, gaat.

De Staat van het Landschap is een doorlopend onderzoek. Iedere twee jaar gaat Landschap Overijssel hierover publiceren. Op basis van de resultaten richten we onze eigen inzet ten behoeve van de kwaliteit van het Overijsselse landschap én informeren we bestuurders en beleidsmakers over hun opgave. Het landschap is namelijk van en voor ons allemaal!

Niveau 1: Overijssel breed

*Gemiddeld genomen maakt 19% van Overijssel deel uit van het **groene netwerk**. Het landelijk gemiddeld (CBS, 2013) is 12%. Daarmee is Overijssel een relatief groene provincie.*

ELEMENTEN UIT HET GROENE NETWERK	OPPERVLAKTE IN HA	PROCENTUEEL
bossen en natuurgebieden (> 5 ha)	36503	12%
kleine groene landschapselementen (< 5 ha)	20919	7%
erfgroen	96	0,03%
totaal groene dooradering	**57518**	**19%**
totaal oppervlakte Overijssel	*310405*	*100%*

De groene dooradering is op basis van de topografische kaart van 2011 voor ieder kilometervak in Overijssel bepaald. Procentueel is het oppervlakte natuurlijk groen (bossen, natuurgebieden, kleine landschapselementen en erfgroen) ten opzichte van het overige oppervlak (huizen, wegen, landbouwgrond) bepaald. De groene dooradering is een kwantitatieve maat van het groene netwerk.

Meer dan de helft van de groene dooradering wordt bepaald door de bossen en natuurgebieden. Gemiddeld 7% van de groene dooradering wordt gevormd door kleine groene landschapselementen (KLE), zoals houtwallen, singels, heggen en knotbomen.

De ruimtelijke variatie in de groene dooradering is groot: van kleiner dan 1% in sommige grootschalige agrarische landschappen tot meer dan 25% in de bosrijke gebieden.

Op de kaart met de groene dooradering zijn de basisstructuren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) duidelijk zichtbaar als donkergroene vlekken en banen: veel natuur en groene elementen (zoals Wieden-Weerribben, Vechtdal, Sallandse Heuvelrug). De grootschalige jonge agrarische landschappen (zoals omgeving Nieuwleusen en Vriezenveen) en de IJsseldelta zijn juist zichtbaar als rood-oranje vlekken: weinig groen. Een herkenbaar beeld.

54.000 HA ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR?

Opvallend is dat in de herijking van de Ecologische Hoofdstructuur de huidige EHS is vastgesteld op 54.000 hectare. Dit komt niet overeen met de 36.500 bossen en natuurgebieden die uit onze analyse komen. Enerzijds heeft dit de maken met het feit dat met name bossen doorsneden zijn door wegen en daardoor soms kleiner zijn dan 5 hectare en onze analyse tot de kleine landschapselementen worden gerekend. Maar dit verklaart nooit het hele verschil. Dat zou namelijk betekenen dat in het agrarisch cultuurlandschap slechts 3.500 hectare groen voorkomt. Het meest waarschijnlijk is het dat recent ingerichte terreinen door cartografen die de luchtfoto analyseren nog niet als natuurgebied worden herkend en nog als agrarische grond worden meegeteld.

Conclusie:

1. **Het oppervlakte aan kleine landschapselementen wordt overschat doordat door wegen doorsneden grotere bossen en natuurgebieden mee tellen als kleine landschapselementen (<5 ha).**
2. **Het oppervlakte bossen en natuurgebieden wordt onderschat omdat recent ingerichte gronden mogelijk nog niet herkend worden door cartografen.**

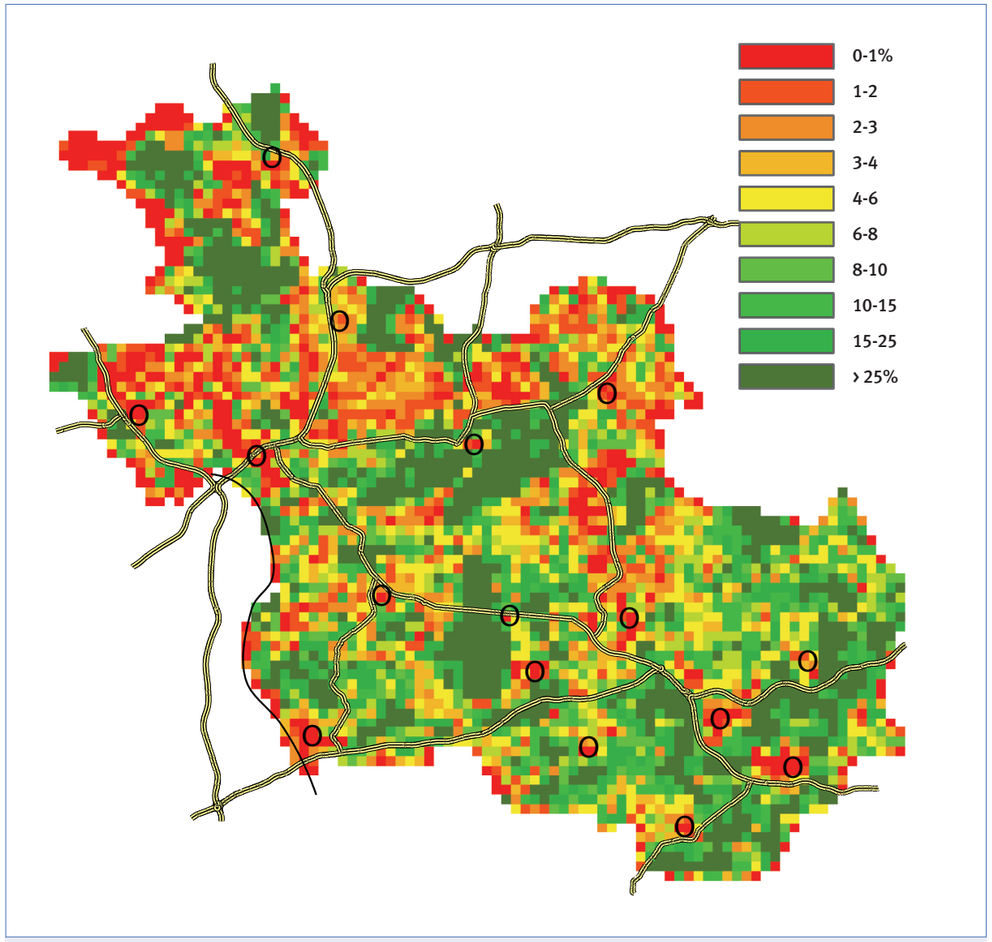

GROENE DOORADERING IN OVERIJSSEL (2011)

*Gemiddeld genomen maakt 4,6% van Overijssel deel uit van het **blauwe netwerk**. Iets meer dan de helft hiervan wordt gevormd door fijnmazige sloten en greppels.*

ELEMENTEN UIT HET BLAUWE NETWERK	OPPERVLAKTE IN HA	PROCENTUEEL
rivieren, kanalen, beken, weteringen, plassen	6.415	2,1%
sloten, greppels	7.716	2,5%
totaal blauwe dooradering	**14.131**	**4,6%**
totaal oppervlakte Overijssel	*310.405*	*100%*

De blauwe dooradering wordt gevormd door kanalen, rivieren, sloten, plassen, poelen en vennen, inclusief oeverzones. Het percentage blauwe dooradering is in Overijssel vooral hoog in het noord-westelijk deel van de provincie.

Ook rivieren, beeklopen en watergangen zijn direct herkenbaar op de kaart van de blauwe dooradering.

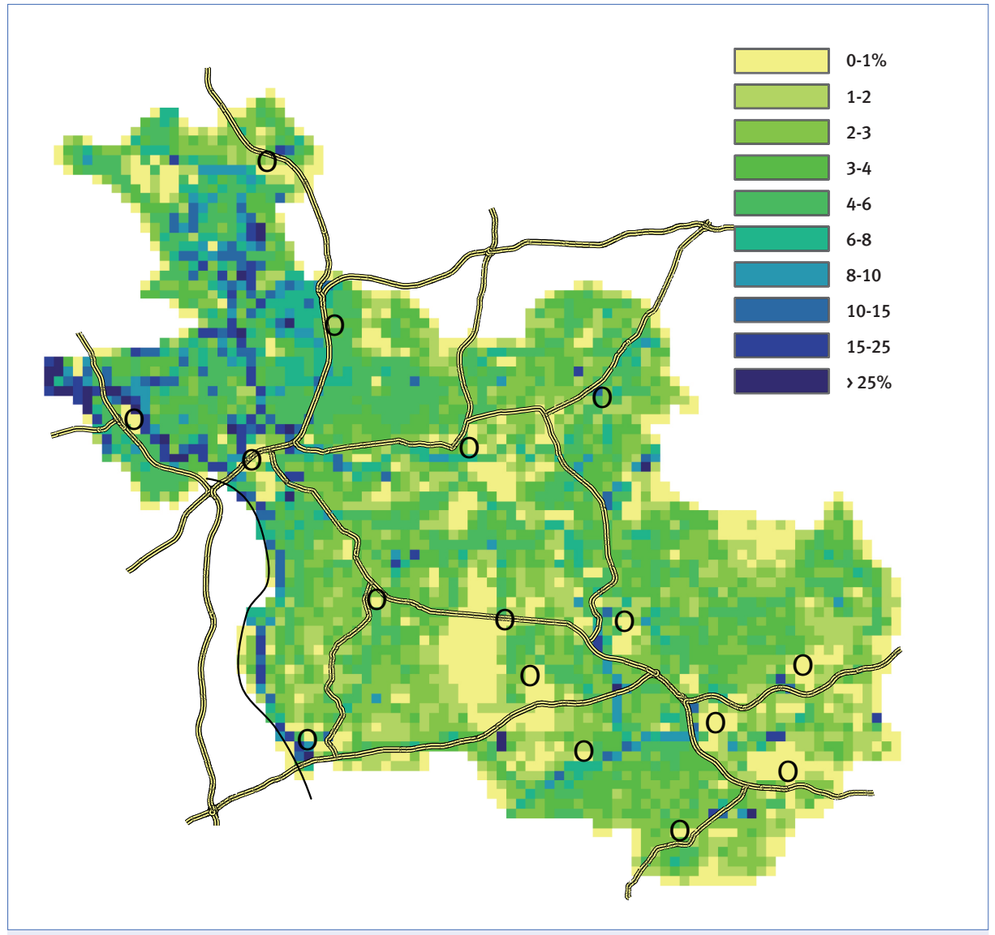

BLAUW DOORADERING IN OVERIJSSEL (2011)

In 16% van de kilometervakken (km-vakken) in Overijssel is onvoldoende basis voor een gezonde biodiversiteit.

	GROENE EN/OF BLAUWE DOORADERING >/< 5%?	
onvoldoende basis voor gezonde biodiversiteit (< 5%)	585 km-vakken	16%
voldoende basis voor gezonde biodiversiteit (≥ 5%)	3074 km-vakken	84%
totaal aantal km-vakken	***3659 km-vakken***	***100%***

BASIS VOOR BIODIVERSITEIT

Met een groenblauwe dooradering van 5% is succes voor biodiversiteit niet gegarandeerd. Slechts aan een eerste kwantitatieve basisvoorwaarde wordt voldaan.

Een groenblauwe dooradering moet vervolgens kunnen functioneren als een netwerk:

- **Afstanden tussen elementen in het netwerk moeten niet te groot zijn;**
- **Kleinere elementen moeten in verbinding staan met grotere leefgebieden;**
- **Elementen moeten goed ontwikkeld zijn,**
  - **groene elementen moeten bijvoorbeeld bij voorkeur een kruidlaag, struiklaag en boomlaag en inheemse soorten bevatten.**
  - **Blauwe elementen moeten bijvoorbeeld een spuitvrije, ruim bemeten, natuurlijke oever en lage gehalten aan meststoffen en bestrijdingsmiddelen bevatten.**

Het netwerk moet leefruimte bieden aan voldoende grote groepen soortgenoten die elkaar kunnen bereiken, met name in verband met de voortplanting.

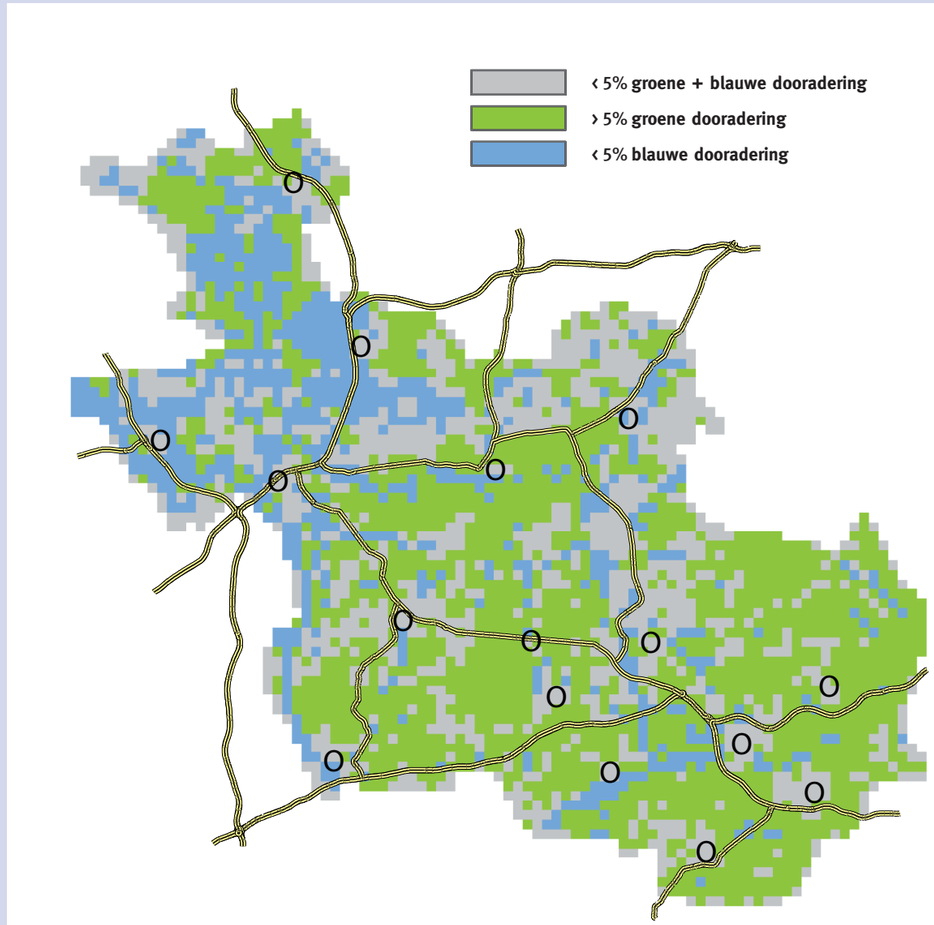

VOLDOENDE GROENE EN/OF BLAUWE DOORADERING ALS BASIS VOOR DE BIODIVERSITEIT

Overijssel kent een vergroving van het landschap sinds 2003. Het groene én het blauwe netwerk verliest aantoonbaar haar fijnmazige opbouw.

	BOSSEN EN NATUURGEBIEDEN	KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN
Verandering groene netwerk tussen 2003 en 2011	+783 ha	-105 ha

	RIVIEREN, KANALEN, BEKEN, WETERINGEN, PLASSEN	SLOTEN, GREPPELS
Verandering blauwe netwerk tussen 2003 en 2011	-322 ha*	-598 ha

*verandering rivieren en kanalen is, naar verwachting, niet correct omdat de grens van Overijssel in IJssel en Ketelmeer verschillend is meegenomen op de topografische kaart van 2003 en 2011.

Andere foto

De verschillen in de groene en blauwe dooradering tussen 2003 en 2011 tonen een vergroving van het landschap aan.

Er komt meer groen in de periode van 2003 tot2011: netto 678 hectare. Maar er is een achteruitgang van 105 hectare voor wat betreft de kleine landschapselementen sinds 2003. Dat komt overeen met ongeveer 210 kilometer singel met een breedte van vijf meter of ongeveer tienduizend solitaire bomen!

De oppervlakte aan sloten en greppels gaat nog sterker achteruit met bijna 600 hectare. Een afname van maar liefst 7,8%!

Kleine groene landschapselementen verdwijnen sluipend om plaats te maken voor grote percelen.

In kaartbeelden van de vergroening en ontgroening sinds 2003 zien we dat de grotere veranderingen van de groene dooradering plaats vindt op de randen van de EHS en in de EHS. Voor vergroening lijkt dit logisch. Bij nadere analyse van de grotere veranderingen op de kaart met ontgroening, blijkt onder andere dat meer water wordt gerealiseerd (ten koste van groen) en dat beheercontracten (SN/SNL) voor percelen graslanden zijn gestopt, waardoor percelen grasland als agrarisch worden aangemerkt in plaats van natuurgrasland.

Kleine veranderingen vinden overal in Overijssel plaats. In de eerder genoemde grootschalige jonge agrarische landschappen zien we vooral ontgroening en vrijwel geen vergroening. Deze landschappen dreigen steeds verder te worden uitgekleed. Een eventueel vervangend goed ontwikkelde blauwe dooradering verdwijnt eveneens.

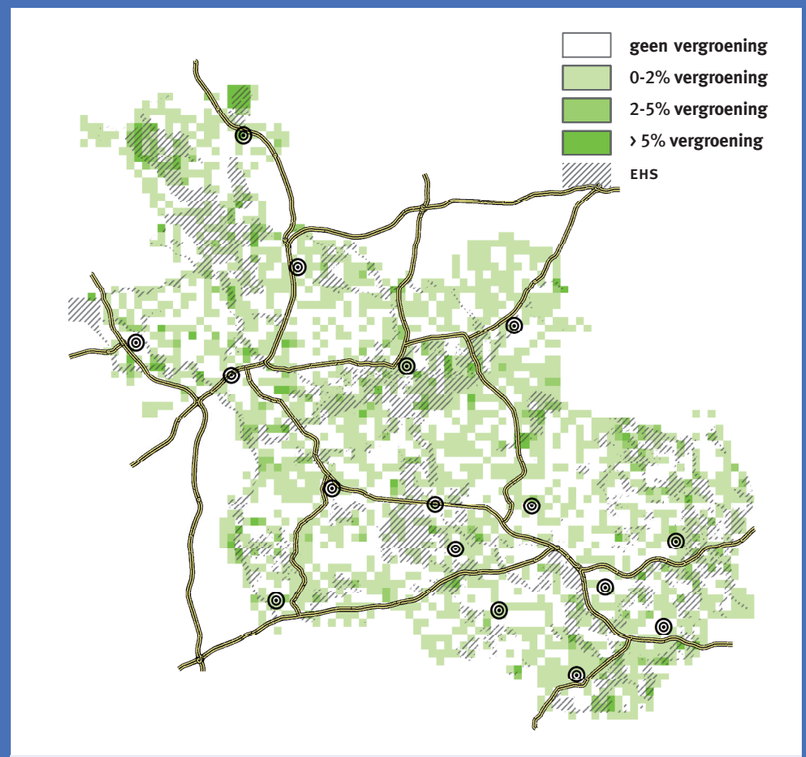

VERGROENING TUSSEN 2003 EN 2011

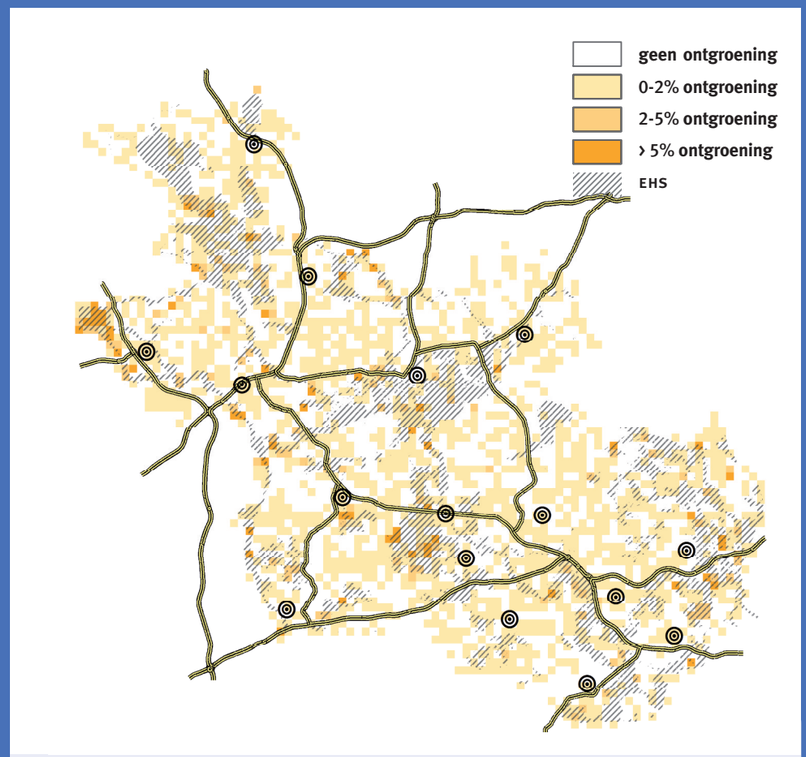

ONTGROENING TUSSEN 2003 EN 2011

Waar in Overijssel de landschapselementen exact verdwijnen en of hier een patroon in zit, is niet eenvoudig te visualiseren. Uit observaties van de veldadviseurs van Landschap Overijssel komt naar voren dat zij vergroving in het landschap vaak zien doordat elementen, die verder weg liggen van wegen en bebouwing, verdwijnen. Nieuwe elementen worden juist nabij wegen en bebouwing of bestaande bosjes en groen aangeplant. Daarnaast zien zij dat lijnvormige elementen degraderen tot losse bomen en struiken.

Om deze observatie te toetsen hebben we tien kilometervakken willekeurig geselecteerd over alle 3.658 kilometervakken (stratified random). Deze vakken zijn in de figuur weergegeven.

De observatie van de veldadviseurs wordt ondersteund in vijf van de tien kilometervakken:

- Kilometervak 2: lijnelement vervalt in puntelementen
- Kilometervak 5: kleine elementen verdwijnen en nabij wegen komen elementen terug
- Kilometervak 7: idem
- Kilometervak 9: kleine elementen verdwijnen, in grovere structuur komt een lijnelement terug
- Kilometervak 10: kleine elementen verdwijnen en nabij wegen komen elementen terug

In twee kilometervakken wordt de observatie tegengesproken:

- Kilometervak 4: relatief groot element wordt aangelegd
- Kilometervak 8: fijnmazige structuur wordt versterkt

In de overige drie kilometervakken is er zowel geen ondersteuning als tegenspraak van de observatie:

- Kilometervak 1: alleen element langs weg verdwijnt
- Kilometervak 3: element verdwijnt en in directe omgeving komt een soortgelijk element terug
- Kilometervak 6: geen verandering

Conclusie: de observatie van de veldadviseurs wordt vaker ondersteund dan tegengesproken. Maar er is meer onderzoek nodig om deze observatie kwantitatief beter te kunnen onderbouwen. Met name in de open landschappen is een kilometervak relatief klein om de ruimtelijke impact van veranderingen objectief te kunnen beoordelen.

De huidige groene dooradering is 42% minder dan in 1900. Nog altijd verdwijnt iedere tien jaar 132 ha aan kleine landschapselementen.

	DORTHERHOEK	BORNERBROEK	AGELO	
aantal percelen	-59%	-54%	-33%	*t.o.v. 1900*
lengte hagen, singels, houtwallen, bomenrijen	-56%	-64%	-33%	*t.o.v. 1900*

De Top-analyse is niet uit te voeren voor topografische kaarten ouder dan 2003. Een historische vergelijking kunnen we hier wel maken op basis van de verandering van het aantal percelen door de tijd.

De groene en de blauwe dooradering volgt de perceelsgrenzen; via sloten in laag Overijssel en via hagen, singels en houtwallen in de hogere delen van Overijssel. De achteruitgang in de groenblauwe dooradering volgt vrij nauwkeurig de achteruitgang van het aantal percelen. Voor drie meetnetgebieden in het zandlandschap (zie volgende paragraaf) is vastgesteld hoeveel minder singels, houtwallen, hagen en bomenrijen er voorkomen in een kilometervak. De overeenkomst tussen de achteruitgang van het aantal percelen en de achteruitgang van de genoemde elementen is overduidelijk.

In totaal is in zes van de zeven meetnetgebieden een (sterke) afname van het aantal percelen te zien sinds 1900. Met name in Giethoorn is de afname van het aantal percelen enorm (79% sinds 1900).

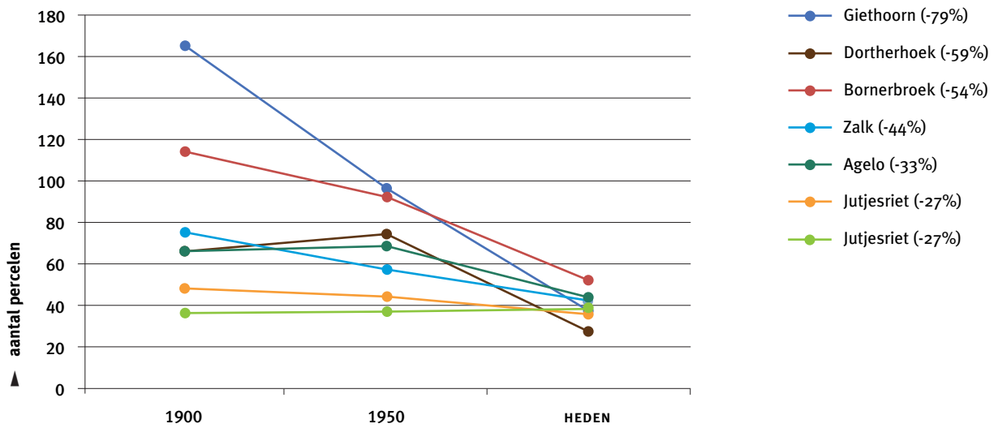

GIETHOORN 1900-1950-HEDEN

Deze afbeelding mis ik volgens mij in hoge resolutie?

DORTHERHOEK 1900-1950-HEDEN

Deze afbeelding mis ik volgens mij in hoge resolutie?

De gemiddelde afname van het aantal percelen sinds 1900 is 42%. Dat is dus de beste schatting voor de afname van de groene dooradering in Overijssel sinds 1900. Met behulp van deze maat kunnen we de totale groene dooradering vaststellen in 1900 en 1950 en de snelheden van afname van de voorraad KLE bepalen.

De snelheid van afname is sterk afgenomen, maar de afname is niet gestopt. Sluipend verdwijnt er per tien jaar nog steeds 132 hectare aan kleine landschapselementen.

	1900	1950	2011
inschatting groene dooradering van KLE [ha]	35144	31084	20919
gemiddelde afname per 10 jaar [%]	-2,3%	-5,5%	-0,6%
gemiddelde afname per 10 jaar [ha]	-808	-1710	-132

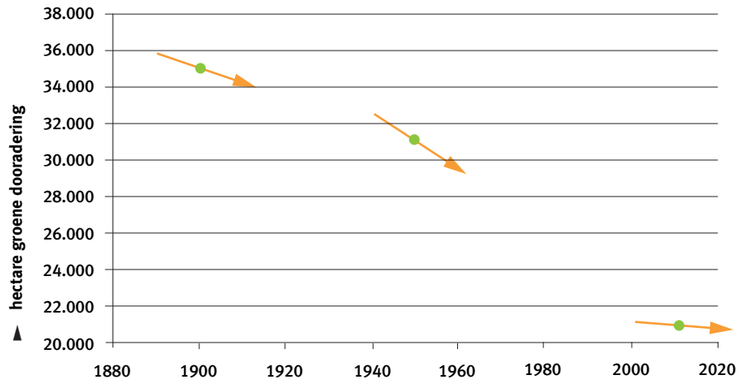

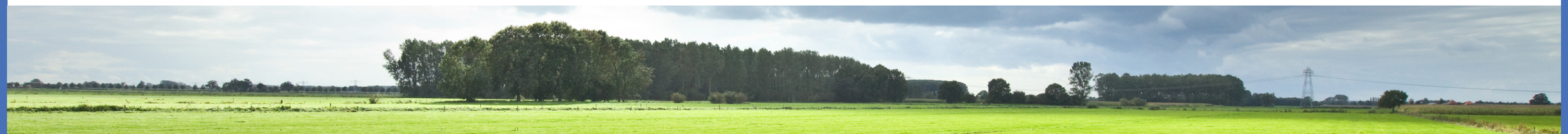

METHODIEK TOP-ANALYSE EN KANTTEKENINGEN

Het kadaster heeft voor 2003 en 2011 alle groene en blauwe elementen van de topografische kaart verdeeld in klassen (natuurgebieden, grote elementen, kleine elementen). Van deze klassen zijn percentages dooradering bepaald per kilometervak. Deze Top-analyse maakt als enige methode een vlakdekkende analyse van Overijssel mogelijk. Drie kanttekeningen kunnen geplaatst worden bij deze methode:

- ***Tussen 2003 en 2011 heeft het Kadaster haar karteer technieken verbeterd met name door het beschikbaar komen van meer gedetailleerde luchtfoto's.*** *In de genoemde verschillen tussen 2003 en 2011 kunnen deze verbeteringen een effect hebben. Over het algemeen blijken veranderingen er toe te leiden dat in 2011 meer kleine landschapselementen werden gekarteerd, waar door onze resultaten eerder een onderschatting dan een overschatting van de werkelijkheid zijn. (persoonlijke communicatie Kadaster, 2013)*

- ***Op kaarten van vóór 2003 is de Top-analyse niet uit te voeren.*** *Voor oude getekende kaarten is dit eenvoudig voor te stellen. Deze kaarten zijn op de computer alleen als fotokopie beschikbaar. Voor computergetekende kaarten uit de periode van ongeveer 1990-2003 zijn de gegevens zo opgeslagen dat een vergelijkbare analyse onmogelijk is en voldoen dus helaas ook niet.*

- ***Bij het produceren van topografische kaarten wordt de werkelijkheid vereenvoudigd. Zodoende staan niet alle kleine landschapselementen op de kaart.*** *Bijvoorbeeld elementen op erven worden op de topografische kaart door het Kadaster niet weergegeven en boomgroepen worden met eenzelfde punt weergegeven als solitaire bomen. Uit een vergelijking tussen de inventarisatie in de meetnetgebieden en de topografische kaart blijken 59% meer lijnvormige en maar liefst 86% meer puntvormige landschapselementen voor te komen dan de topografische kaart laat zien. Aangezien een groot deel van deze elementen op erven voorkomt, verwachten wij niet dat dit een grote invloed heeft op de resultaten van de Top-analyse.*

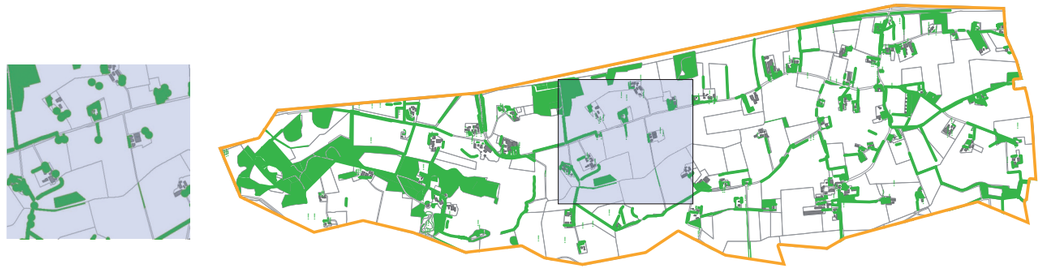

ELEMENTEN VOLGENS MEETNET AGRARISCH CULTUURLANDSCHAP (DORTHERHOEK DEVENTER)

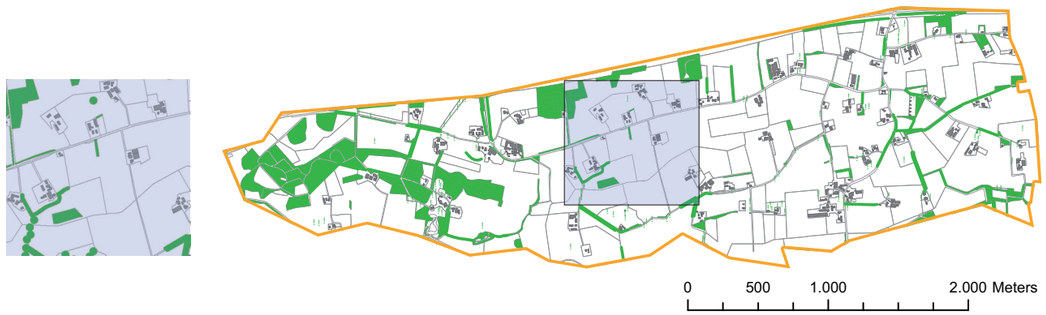

ELEMENTEN VOLGENS TOPOGRAFISCHE KAART 2011 (DORTHERHOEK DEVENTER)

Niveau 2: Individuele landschapselementen

METHODE MEETNET AGRARISCH CULTUURLANDSCHAP IN OVERIJSSEL

Het Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap in Overijssel kent zestien meetnetgebieden verspreid over Overijssel en over verschillende landschapstypen. Zeven van deze gebieden zijn inmiddels voor een eerste keer geïnventariseerd. In de periode van 2013 tot2015 worden de andere negen gebieden geïnventariseerd. In 2016 starten we met de monitoring en keren we terug naar het eerste gebied. Zodoende worden alle gebieden om de vijf jaar gemonitord.

In ieder meetnetgebied worden alle kleine landschapselementen (KLE), geïnventariseerd voor wat betreft ligging, formaat, vitaliteit, bedreigingen, soortensamenstelling en beheernoodzaak. Onderstaande resultaten zijn gebaseerd op de eerste zeven gebieden. Blauwe elementen worden slechts beperkt meegenomen in het meetnet. Alleen stilstaande kleine wateroppervlakken, zoals poelen, kolken en vennen worden geïnventariseerd.

GEBIED	LANDSCHAPSTYPE	ONTGINNINGSTYPE	OPPERVLAKTE [HA]	AANTAL KLE
Dortherhoek (Deventer)	Zandgebied	Oude hoevenlandschap	721	1.016
Bornerbroek (Almelo)	Zandgebied	Maten- en flierenlandschap / Oude hoevenlandschap	416	608
Agelo (Dinkelland)	Zandgebied	Kampen- en esontginning	731	1.285
Jutjesriet (Zwartewaterland)	Laagveengebied	Laagveenontginning	647	607
Giethoorn (Steenwijkerland)	Laagveengebied	Laagveenontginning	583	561
Zalk (Kampen)	Rivierengebied	Stroomrug- en komontginning	515	1.114
Grafhorst (Kampen)	Zeekleigebied	Zeekleiontginning	590	686

Meer informatie over de methode is te vinden in het rapport Resultaten Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap 2012. (Landschapsbeheer Nederland, 2013).

De gemiddelde groene dooradering in de meetnetgebieden komt overeen met het gemiddelde uit de Top-analyse: 7% groene dooradering van kleine landschapselementen.

De verschillen in groene dooradering tussen de meetnetgebieden in de zandgebieden (Dortherhoek, Bornerbroek en Agelo) en de overige gebieden zijn groot. De typische kleinschaligheid van de zandgebieden en de openheid van de overige gebieden uit zich in de cijfers.

De middelgrote kleine landschapselementen (KLE) (200-10.000 vierkante meter) bepalen de groenblauwe dooradering het sterkt in alle meetnetgebieden. In de zandgebieden is dit het meest uitgesproken. Grote landschapselementen komen in de open landschappen in Noordwest Overijssel nauwelijks voor.

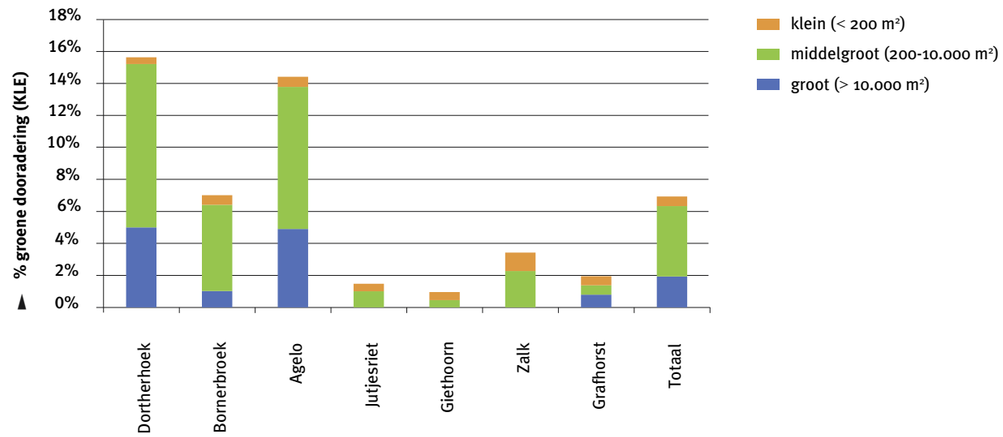

In aantallen zijn de kleinste elementen (tot 200 vierkante meter) veruit in de meerderheid ten opzichte van middelgrote en grote landschapselementen.

De meeste landschapselementen zijn kleiner dan 200 vierkante meter. Juist deze kleinste elementen (solitaire bomen, struiken) bepalen het streekeigen karakter van een landschap én de (financiële) zwaarte van de onderhouds- en beheeropgave. Het specifiek snoeiwerk, zoals knotten, en de logistieke organisatie voor onderhoud aan een individuele boom is vaak tijdrovend.

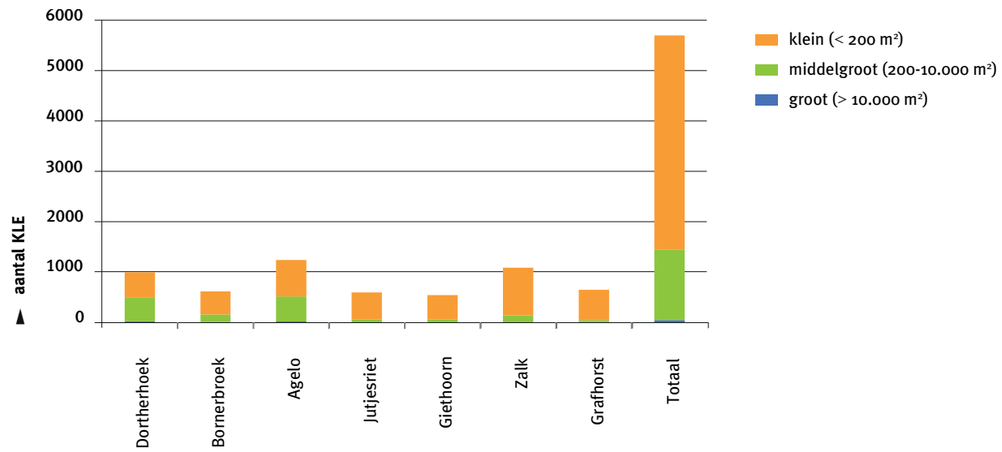

De open landschapstypen (laagveen, zeeklei en rivierenlandschap) hebben een laag percentage groene dooradering. Toch komen ook hier veel KLE voor, bijvoorbeeld in Zalk. Vaak zijn dit solitaire bomen en kleine elementen op erven.

Klein: < 200 m2
grotendeels solitairen (struiken, bomen) of zeer kleine lijnelementen (erfheggetjes, etc.) - *bijvoorbeeld een knotboom*

Middelgroot: > 200 – 10.000 m2
grotendeels lijnelementen en kleine vlakelementen - *bijvoorbeeld een singel*

Groot: ≥ 10.000 – 50.000 m2
Grotere elementen, veelal vlakelementen - *bijvoorbeeld een klein bos*

Met slechts 17% van de kleine landschapselementen is het goed of zeer goed gesteld. Met name met solitairen gaat het slecht.

De gesteldheid van de kleine landschapselementen wordt bepaald op basis van onder andere de vitaliteit van het element. Met name met solitairen (losse bomen of struiken in het landschap) is het matig tot slecht gesteld. Deze zijn vaak zichtbaar niet vitaal.

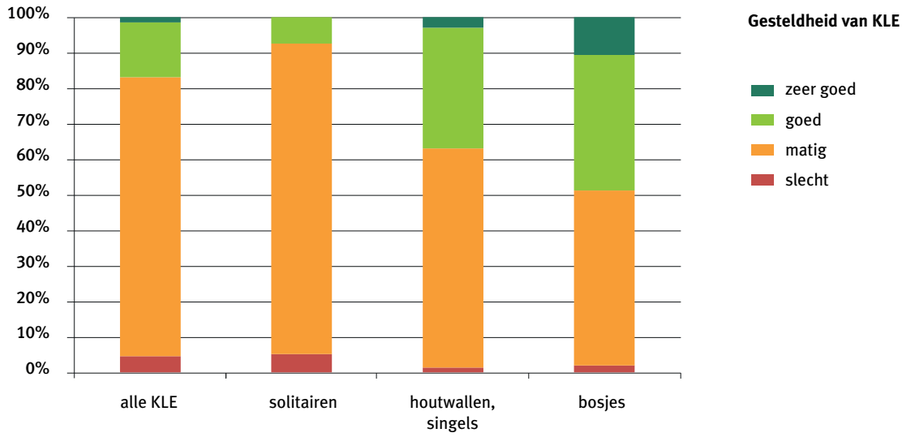

Een kwart van de houtwallen en singels wordt bedreigd. Dit is significant meer dan het gemiddelde voor de kleine landschapselementen (12%).

Externe bedreigingen liggen met name voor houtwallen en singels op de loer. Deze zijn vaak niet uitgerasterd, zodat het vee wortels en stammen beschadigd. Ten behoeve van de steeds groter wordende landbouwvoertuigen worden doorgangen verbreed in de singels en houtwallen. De mate van bedreiging van solitairen en bosjes is duidelijk minder.

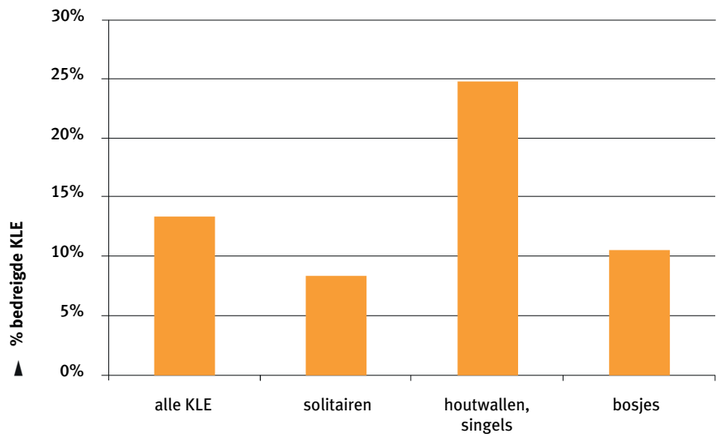

Houtwallen en singels degenereren

Het is tekenend dat met name solitairen weinig vitaal zijn en houtwallen en singels bedreigd. Solitairen vormen vaak het degradatiestadium van een houtwal of singel. Ze zijn het laatste restant dat nog over is. In de meetnetresultaten zien we als het ware het degradatieproces van bedreigde houtwal of singel tot de laatste wegkwijnende solitaire boom terug.

> *Verwaarlozing is veruit de grootste externe bedreiging voor kleine landschapselementen.*

Van alle kleine landschapselementen die bedreigd worden, is verwaarlozing de meest voorkomende bedreiging. De top drie van externe bedreigingen wordt gevormd door:

1. Verwaarlozing (55%);
2. Verdrukking (bijvoorbeeld door vee) (19%);
3. Overmatige voedselrijkdom (16%).

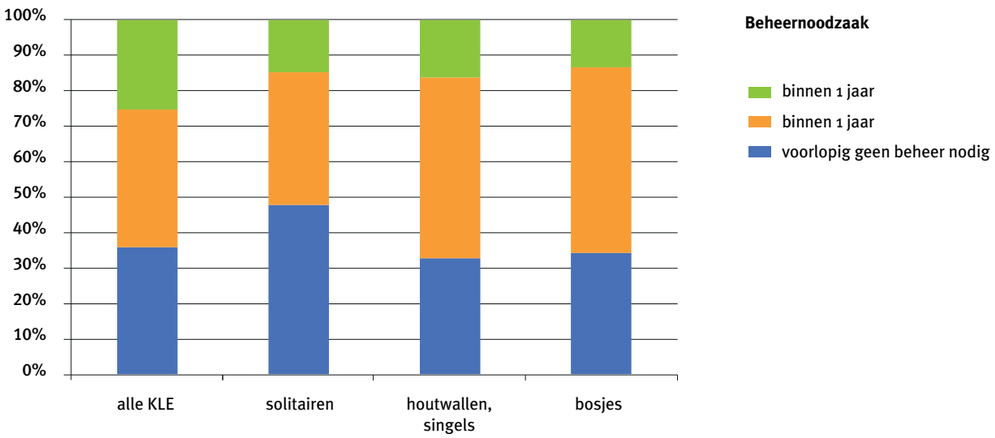

DE STAAT VAN ONS LANDSCHAP

Op basis van de Overijssel brede analyse hebben we vastgesteld dat de fijnmazigheid van het groenblauwe netwerk in het landschap aantoonbaar afneemt. Er vindt vergroving van het landschap plaats. De snelheid waarmee deze vergroving plaatsvindt, is afgenomen sinds 1950. Maar nog steeds verdwijnt ongeveer 132 hectare aan groene kleine landschapselementen per tien jaar. En sinds 2003 is het oppervlak aan sloten en greppels achteruit gegaan met 8%.

De resultaten van het Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap laten zien dat veel kleine landschapselementen onder druk staan. Ze zijn vaak weinig vitaal, worden bedreigd en hebben op korte termijn beheer nodig. Dit toont aan dat de afname van kleine landschapselementen voorlopig nog niet stopt. Het proces van achteruitgang van de fijnmazige structuren in het landschap is nog volop bezig.

Juist de fijnmazige structuren zorgen voor de benodigde diversiteit in het landschap en bepalen de waarden die het landschap ons biedt.

Conclusie - De staat van het landschap in Overijssel is op dit moment onvoldoende om duurzaam de waarden van het landschap te borgen.

Zijn de inspanningen van Landschap Overijssel en haar partners (gemeenten, Provincie, ANV's, boeren, burgers en buitenlui) in de afgelopen decennia dan voor niets zijn geweest?

Nee, we mogen er volgens ons van uitgaan dat zonder deze inspanningen de achteruitgang nog groter zou zijn geweest. Het werk door vrijwillige knotploegen in het landschap in de jaren tachtig van de vorige eeuw, de start van het actieve landschapsbeleid in de jaren negentig van de vorige eeuw tot en met de regeling Groene en Blauwe Diensten sinds 2007 is een ontwikkeling waardoor steeds meer mensen actief aan het beheer van kleine landschapselementen werken. De tegenkrachten zijn ook sterk: prijzen voor landbouwproducten staan continu onder druk en machinale bewerking wordt steeds grootschaliger, waardoor perceelgrootte er steeds meer toedoet in het agrarisch bedrijf en de fijnmazige dooradering van sloten, heggen en hagen een sta-in-de-weg vormt.

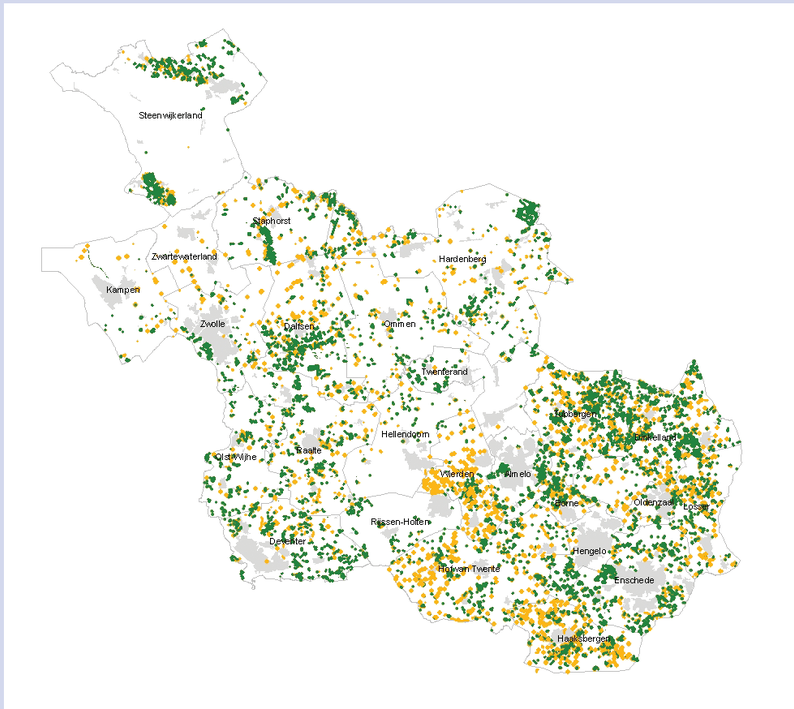

PROJECTEN LANDSCHAP OVERIJSSEL SINDS 2007 OP ERVEN (GEEL) EN IN HET LANDSCHAP (GROEN)

Wat de conclusie wel betekent is dat we niet stil mogen zitten!

De afgelopen jaren heeft het landschap de wind mee gehad. Via het investeringsbudget landelijk gebied en de regeling Groene en Blauwe Diensten zijn miljoenen in het landschap van Overijssel gestoken. Daarmee is onder andere het groen op enkele duizenden erven hersteld en is het beheer van vele hectares kleine landschapselementen (ongeveer 20% van het totaal) duurzaam geregeld middels een Groene en Blauwe Diensten contract. Dat betekent wel dat 80% van de kleine landschapselementen nog vogelvrij is.

De komende tijd zullen we niet kunnen rekenen op grote financiële bijdragen. Juist op een creatieve manier, met een gebundelde inzet van burgers, ondernemers, overheden en maatschappelijke organisaties zullen we het fijnmazige groene netwerk en daarmee de waarden van het landschap moeten beschermen.

- *Bescherming door behoud, maar zeker ook bescherming door de ontwikkeling van een robuust groenblauw net werk dat ruimte geeft aan de agrarische ontwikkeling waar dit kan, maar ook als netwerk krachtig functioneert en daardoor optimaal de gewenste waarden levert aan mens, plant en dier. Wij hopen dat onder andere de ontwikkeling van het Europees Landbouwbeleid (GLB) en de prijsstijging van biomassa de economische waarde van kleine landschapselementen positief beïnvloed, dit zal de ontwikkeling van een dergelijk robuust groen blauw netwerk ondersteunen.*
- *Bescherming door beleidsmatige bescherming van het fijnmazige netwerk: zowel de groene elementen als de blauwe elementen. Hier staan overheden voor aan de lat.*
- *Bescherming door actief, vrijwillig beheer van kleine landschapselementen door burgers. Ongeveer 3.000 burgers werken op jaarbasis al aan landschapsbeheer in Overijssel. Overijssel heeft 1.139.350 inwoners. Een geweldige potentie van vrijwillige beheerkrachten.*
- *Bescherming door landschapsvriendelijke boeren, die producten produceren waar de consument meer voor wil en gaat betalen om die manier van produceren ook economisch rendabel te maken.*

Daarom vragen wij aan u: Hoe neemt u uw verantwoordelijkheid? Wat is uw bijdrage aan het landschap?

Meten is weten…
Het onderzoek naar de Staat van het Landschap heeft buiten de genoemde resultaten vooral opgeleverd dat we weten hoe lastig het is om de staat van het Landschap objectief vast te stellen.

Vlakdekkende, complete gegevens zijn er eigenlijk niet. Kleine landschapselementen worden op de topografische kaart beperkt weergegeven. Respectievelijk 86% en 59% van de punt- en lijnvormige elementen ontbreekt.

Landschapselementen verdwijnen over het algemeen sluipend: eerst wordt een singel smaller, dan vallen er bomen uit en na enkele decennia is alleen nog een individuele boom over. De snelheid van de achteruitgang is zo laag dat het voor mensenogen vrijwel niet zichtbaar is. Ook op topografische kaarten zijn individuele kleine landschapselementen details op een kaartblad die nauwelijks opvallen van jaar tot jaar. Slechts wanneer na tien of twintig jaar wordt teruggekeken worden de veranderingen zichtbaar. Het detailniveau en de lange tijdsperioden zorgen ervoor dat automatische analysetechnieken nauwelijks mogelijk zijn.

We rekenen er op dat we in de loop van de jaren met het Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap een database met zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens over kleine landschapselementen kunnen vullen, waardoor objectieve uitspraken over de staat van het landschap verbeterd worden.

Geraadpleegde bronnen

Landschapsbeheer Nederland (2013): Resultaten Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap 2012. Concept, 26 maart 2013, verkrijgbaar op www.landschapsbeheer.nl.

Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (2010): Nederland van de kaart. Het is mooi geweest. Cahier, op te halen via www.nederlandvandekaart.nl.

Dankwoord

We bedanken Martin Bruinewoud, Ton Helvert en Hans Jense van het Kadaster voor hun bijdragen aan de Top-analyse.

COLOFON

De publicatie De staat van het Landschap is een uitgave van Landschap Overijssel.

Deze publicatie is geen volledig rapport met alle achtergronden van ons onderzoek. We hebben ervoor gekozen een overzicht te geven van de belangrijkste feitelijke resultaten. Op basis van deze resultaten beantwoorden we in het laatste deel de vraag wat deze resultaten ons nu vertellen over de Staat van het landschap in Overijssel.

Auteurs
Judith Snepvangers
Annemarie Kamerling
Eibert Jongsma

Ontwerp: Winterworks
Druk: Sonodruk, Heino
Fotografie: Ruud Ploeg, Mark Zekhuis

©Landschap Overijssel 2013. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt, mits de bron wordt vermeld. Heeft u vragen over deze publicatie? Neem dan contact op met Landschap Overijssel.

Huis de Horte
Poppenallee 39
7722 KW Dalfsen
0529 – 401 731
www.landschapoverijssel.nl
info@landschapoverijssel.nl

WWW.LANDSCHAPOVERIJSSEL.NL

De voorliggende publicatie De Staat van het Landschap is onderdeel van een serie van drie uitgaven.

BOEK DE LANDSCHAPPEN VAN OVERIJSSEL

Landschap Overijssel bestaat tachtig jaar. Om dit te vieren willen we aan iedereen de schoonheid van het Overijsselse landschap laten zien. In het boek De landschappen van Overijssel wordt aan de hand van 24 karakteristieke locaties het prachtige landschap van Overijssel beschreven. Deze beschrijvingen, aangevuld met (historisch) kaartmateriaal, beeldende foto's en sprekende verhalen, geven het landschap van Overijssel een eigen gezicht.

PUBLICATIE DE WAARDEN VAN HET LANDSCHAP

Het landschap heeft ons veel te bieden. Meer dan alleen esthetische waarden en biodiversiteit. Onze samenleving kan niet zonder een divers landschap. Het landschap is onze natuurlijke fabriek en allesreiniger, ons decor, medicijn en thuis. De waarden betekenen veel voor ons, de één net iets anders dan voor de ander. Maar iedereen voelt zich zeker angesproken door één of meerdere waarden. Het landschap is van en voor ons allemaal.

PUBLICATIE DE STAAT VAN HET LANDSCHAP

Naast het tonen van de schoonheid en gevarieerdheid van het Overijsselse landschap, willen we ook de noodklok luiden. Ons prachtige cultuurlandschap gaat namelijk ernstig in kwaliteit achteruit. En dat is zorgwekkend want het landschap is van grote waarde voor ons allemaal. Het is dan ook ons allen belang dat actief onderhoud van het landschap plaatsvindt. Zonder dit landschapsonderhoud treedt kwaliteitsverlies op en uiteindelijk ook verlies aan waarden van ons landschap.